

Djeca s emocionalnim teškoćama i poremećajima u ponašanju i IKT

Jacek Pyżalski

School with Class
Foundation

Be
Internet
Awesome.

1 Što su emocionalne teškoće i poremećaji u ponašanju?

Emocionalne teškoće i poremećaji u ponašanju (također se nazivaju i poremećajima i invaliditetima; engl. *emotional and behavioral difficulties*, EBD) obuhvaćaju širok raspon obrazaca ponašanja i psihosocijalnih problema kod djeteta kao što su agresivnost, strah, hiperaktivnost i drugi. EBD je nerijetko teško razlikovati od drugih poteškoća, dijelom zato što su često povezani i odnose se na isto dijete te utječu na njegovo funkcioniranje. Osim toga, u tijeku su rasprave o kriterijima i dijagnozama, kao i o opravdanosti kategorizacije EBD-a kao invaliditeta, posebice u školskom sustavu. Definicija invaliditeta značajno se razlikuje u pravnim sustavima različitih zemalja (Kaufman, 2015; Kauffman i Landrum, 2009; 2013).

EBD pokriva širok raspon ponašanja koja predstavljaju izazov u školskom okruženju i djelatnicima u obrazovanju, a djetetu koje ih doživljava uzrokuju nelagodu. Ovisno o perspektivi, istraživači se mogu usredotočiti na ponašanje djece s EBD-om, na njihove emocije, psihološke probleme koje doživljavaju ili pak na sve navedeno, upotrebljavajući holistički pristup usmjeren na socijalno okruženje djeteta. U obrazovnom kontekstu učenici s EBD-om pokazuju problematična ponašanja u školskom okruženju; mogu npr. biti neaktivni ili otvoreno ometati druge (aktivno negativno ometaju nastavne aktivnosti). To često rezultira nižim akademskim uspjehom ili odustajanjem od škole (Didion, Toste, i Wehby, 2020;

Mulcahy, Krezmian i Maccini, 2014), što umnožava postojeće probleme i čini začarani krug (jedan problem jača drugi). Longitudinalna istraživanja također pokazuju da EBD može povećati opasnost od društvene neprilagođenosti (kao što su kriminal i zlouporaba sredstava ovisnosti) te ona može biti prisutna i u odrasloj dobi (Indris, Barlow, Doland, 2019). Upravo radi toga, ključna je rana intervencija kako bi se ta pojava spriječila u školskoj dobi.

Učenici s EBD-om pokazuju problematična ponašanja u školskom okruženju; mogu npr. biti neaktivni ili otvoreno ometati druge (aktivno negativno ometaju nastavne aktivnosti).

Za potrebe ovog poglavlja korisno je citirati klasičnu i naširoko korištenu tipologiju koju je dao T. Achenbach (1978) i koja definira dvije glavne skupine poremećaja, a to su eksternalizirani i internalizirani problemi u ponašanju, koji oboje spadaju u EDB (Tablica 1.).

Ovisno o dijagnostičkim kriterijima, procjenjuje se da od EBD-a boluje od 3% do 9% opće populacije (obuhvaćeni su i internalizirani i eksternalizirani poremećaji) (Mooij i Smeets, 2009). Važno je naglasiti da se emocionalne teškoće i poremećaji u ponašanju ponekad krivo tumače kao fenomeni vezani isključivo uz individualne osobine, no potrebno im je pristupiti sustavnije te uzeti u obzir i društvene i obiteljske čimbenike. Ti čimbenici, osobito ako su negativni, npr. nasilje u obitelji, međuvršnjačko nasilje ili loša kvaliteta kurikuluma (i odnosa učitelj-učenik), mogu utjecati na pojavu EBD-a (i internaliziranog i eksternaliziranog) (Didion, Toste i Wehby, 2020; Mooij i Smeets, 2009).

Učenici s EBD-om pohađaju škole za djecu s posebnim potrebama i redovne škole. Mnoga su istraživanja pokazala da učitelji, osobito u redovnim školama, smatraju da su manje sposobni ispuniti potrebe djece s EBD-om nego potrebe djece iz drugih posebnih obrazovnih podskupina. Štoviše, nedostatak odgovarajuće podrške za učenike s EBD-om, osobito u ranim fazama kada se problematična ponašanja prvi put javljaju, može pogoršati njihove teškoće (Mooij i Smeets, 2009).

Tablica 1. Tipologija poremećaja prema T. Achenbachu (1978)

Eksternalizirani problemi u ponašanju	Internalizirani problemi u ponašanju
→ agresivnost → protudruštveno ponašanje → bunt → impulzivnost → hiperaktivnost	→ povučенost → tjeskoba → depresija → nisko samopoštovanje → opsesivno i kompulzivno ponašanje

3–9 %
stanovništva suočava se s
emocionalnim teškoćama
i teškoćama u ponašanju

2 Učenici s emocionalnim teškoćama i poremećajima u ponašanju i internet

Literatura o posebnostima digitalnih izazova i mogućnosti kod djece s EBD-om prilično je rijetka i često je usredotočena na određene subpopulacije unutar određenog nacionalnog i društvenog konteksta. Ipak, pojedini podaci iz te literature mogu poslužiti u uspostavljanju teza temeljenih na dokazima i znanstvenim generalizacijama koje se tiču učenika s EBD-om i njihovih života u digitalnom okruženju. Čini se da su djeca i mladi s EBD-om skupina koja je duboko pogođena digitalnom nejednakošću, a koja se u ovom slučaju obično ne odnosi na nedostatak hardvera, softvera ili pristupa internetu, nego na slabije digitalne vještine i nemogućnost potpunog korištenja digitalnim okruženjem (Van Dijk, 2020; Zhang i Livingstone, 2019).

Doima se da je glavni problem digitalne nejednakosti za djecu s EBD-om vezan uz njihovo okruženje koje ne podržava razvoj njihovih digitalnih vještina. Kao rezultat toga, djeca i mladi iz te skupine postaju ranjiviji na digitalne prijetnje.

Nedavna istraživanja poručuju da diskriminacija (i slučajevi kada se djeca smatraju diskriminiranim) negativno utječe

na digitalne vještine djece i mladih iz skupina u nepovoljnom položaju (ne samo na one s emocionalnim teškoćama i poremećajima u ponašanju). Važno je spomenuti da se ova diskriminacija može doživjeti i *online* i *offline*. U tom kontekstu može nastati i svojevrsni začarani krug u kojem je mlada osoba diskriminirana i označena kao nesposobna te zatim, usvajanjem tih oznaka, ona vjeruje da je manje sposobna u korištenju tehnologijom. To pak može smanjiti samopouzdanje i samopoštovanje te posljedično, takvo uvjerenje može dovesti do demotivacije za uključivanje u digitalni svijet. Čini se da mladi ljudi koji se osjećaju diskriminiranim sporije razvijaju svoje digitalne vještine i postižu niže razine digitalne pismenosti, vjerojatno zato što drugi čimbenici koji utječu na razvoj digitalne pismenosti (npr. obiteljsko okruženje) imaju veći utjecaj (Mascheroni i sur., 2022). Unatoč tome, ovaj početni zaključak treba još potvrditi jer se čini da je odnos između EBD-a, diskriminacije i zdravstveno rizičnog ponašanja složeniji i da ga nije lako objasniti (Martin-Storey i Benner, 2019).

3 Izazovi i mogućnosti

Teško je opisati konkretne izazove i mogućnosti za djecu s EBD-om, uglavnom zato što se pojam EBD odnosi na širok spektar ljudi s radikalno različitim teškoćama (npr. eksternalizirani ili internalizirani poremećaji koji mogu biti blažeg ili težeg oblika). Stoga, digitalne prijetnje i probleme ne možemo opisati kvalitativno, već na univerzalan način, iako se digitalni izazovi i mogućnosti mogu češće pojavljivati u ovoj skupini. U mnogim slučajevima, osobito u nedostatku empirijskih podataka, zaključke trebamo izvući iz konceptualizacije, što dovodi do većeg rizika od nagađanja. Ipak, budući da su zaključci neophodni za učinkovito medijsko obrazovanje djece s EBD-om, ne možemo u potpunosti izbjeći takve nesigurnosti.

Izazovi

Djeca i mladi s EBD-om skloniji su problemima vezanima uz psihičko i seksualno zdravlje. Danas mnogi tinejdžeri, uključujući i mlade s EBD-om, svojim ponašanjem pokazuju da trebaju pomoć, osobito kada traže informacije i podršku na internetu. Posebno su zanimljive teme koje se bave međuljudskim odnosima, stresom, poremećajima prehrane, težinom, depresijom i tjeskobom zbog budućnosti (Suzuki, Calzo, 2004). Čini se da ovaj trend raste kako informacije o ovoj temi na internetu postaju dostupnije, osobito na mobilnim uređajima gdje često nema roditeljskog nadzora, posebice starije djece.

Istraživanja pokazuju da mladi nerado dijele svoje zdravstvene probleme izravno sa stručnjacima (npr. školskim savjetnicima) ili općenito s odraslima (Ackard i Neumark-Sztainer, 2001). Skloni su obratiti se svojim vršnjacima i preferiraju *online* svijet u kojem se može postići određena razina privatnosti i povjerljivosti. Mladi upotrebljavaju dva glavna izvora za pronalaženje takvih informacija: vršnjačke forume/stranice za društveno umrežavanje i materijale koje pripremaju zdravstveni djelatnici. U oba slučaja moguće je da dobivene informacije (i primijenjene u praksi) neće biti točne. U prvom slučaju, mladi s EBD-om mogu posjetiti forume ili pretražiti internetske teme oko kojih se okupljaju ljudi sa sličnim problemima i u mnogim slučajevima razmjenjuju informacije koje možda nisu pouzdane i korisne.

Mladi nerado dijele svoje zdravstvene probleme izravno sa stručnjacima ili općenito s odraslima. Skloni su obratiti se svojim vršnjacima i preferiraju *online* svijet.

Osim toga, čak i vjerodostojni materijali često su napisani jezikom koji je mladim korisnicima prezahtjevan za razumijevanje (Grohol, Ślimowicz, Granda, 2014). Druga dva važna rizika koja bi trebalo proučiti u kontekstu djece s EBD-om su virtualno zlostavljanje i problematično korištenje internetom. Iako oni nisu svojstveni samo djeci s EBD-om, vjerojatnije je da će adolescenti s EBD-om češće u njima sudjelovati.

Virtualno nasilje (engl. *cyberbullying*) opetovano je neprijateljsko ponašanje koje uključuje zlouporabu moći putem mrežnih alata. Ono je digitalna verzija tzv. tradicionalnog nasilja koje se definira na sličan način, ali se temelji na nasilju licem u lice (npr. fizički, verbalni postupci prema nekome ili isključivanje – tzv. relacijsko nasilje) (Olweus i Limber, 2018).

Internetsko zlostavljanje može poprimiti mnoge oblike, kao što su objavljivanje uvreda na internetu (engl. *flaming*), uznemiravanje, klevetanje, lažno predstavljanje (krađa internetskog identiteta), „outanje“ (engl. *outing*) i zloupotreba povjerenja (otkrivanje tuđih tajni *online*), isključivanje ili uhođenje preko interneta (Willard, 2007). Djeca s EBD-om također imaju veću vjerojatnost (kao i drugi učenici s posebnim obrazovnim potrebama) da se uključe u vršnjačko internetsko zlostavljanje u svim ulogama: počinitelja, žrtve i obje (zlostavljač–žrtva). Međutim, treba naglasiti da emocionalne teškoće i poteškoće u ponašanju mogu biti čimbenik rizika za virtualno zlostavljanje i njegove posljedice (Schultze–Krumbholz i sur., 2012).

Važan su mehanizam koji može utjecati na djecu i mlade s EBD-om njihove relativno lošije socijalne vještine (također i u digitalnom okruženju) i priroda njihovih emocionalnih reakcija, što može dovesti do veće razine viktimizacije i češćeg nasilja. Ova djeca također teže dobivaju pomoć, teže se brane ili teže rješavaju sukobe među vršnjacima (Pereira i Lavoie,

Oblici virtualnog nasilja

- objavljivanje uvreda na internetu (engl. *flaming*)
- uznemiravanje
- klevetanje
- lažno predstavljanje (krađa internetskog identiteta)
- uhođenje

2018). Budući da se nasilje i internetsko zlostavljanje često isprepliću unutar pojedinca i obično traju određeno vrijeme (Camacho i sur., 2022), oni mogu značajno povećati rizik od EBD-a kod djece i mladih koji često paralelno proživljavaju i druge probleme, npr. obiteljske (Poulou, 2015).

Problematično (pretjerano) korištenje internetom (koje se ponekad naziva i ovisnost o internetu) obično se opisuje kao nemogućnost kontrole u korištenju internetom, što uzrokuje niz psiholoških i socijalnih problema (Spada, 2014). Problematično korištenje internetom često je vezano uz psihološke i socijalne teškoće (pritom i uz one koje su u teoriji dio EBD-a). Sporno pitanje jest jesu li te poteškoće rezultat problematičnog korištenja internetom, faktor koji tjera mlade ljude da se koriste internetom na problematičan način ili pak oboje. Teško je utvrditi uzročno–posljedične veze (Boniel–Nissim i Sasson, 2018; Restrepo i sur., 2020). Kod djece s EBD-om problematično korištenje internetom može predstavljati i način suočavanja s proživljenim emocijama i odgovor na probleme u uspostavljanju vršnjačkih kontakata koje je lakše ostvariti na internetu.

Možemo nabrojati nekoliko glavnih područja u kojima IKT (informatičke i komunikacijske tehnologije) može biti koristan mladim ljudima s EBD-om.

Prvo područje odnosi se na motivaciju za učenje, koja je kod ove skupine često oslabljena iz različitih razloga. Prema tome, učenje uz pomoć IKT-a može učenicima olakšati uključenost u obrazovanje kroz natjecanje sa samim sobom, povećanje vještina i samopoštovanja (Williams, Jamali, Nicholas, 2005). Napredniji primjeri takvih aktivnosti mogu biti tzv. ozbiljne igre (engl. *serious games*), obrazovne aplikacije koje povezuju ozbiljan sadržaj, odnosno nastavne materijale, učenje, komunikaciju, pa čak i prenošenje informacija, s privlačnim i zabavnim elementima videoigara. Takve igre djeci s EBD-om mogu poslužiti kao zanimljivo sredstvo za razvoj društvenih i emocionalnih vještina (npr. traženje pomoći ili uspostavljanje odnosa s vršnjacima). One se također mogu izravno baviti prethodno definiranim rizicima, tj. virtualnim zločinom i problematičnom upotrebom interneta (npr. Calvo-Morata i sur., 2020).

Uz to, internet može pomoći djeci s EBD-om u uspostavljanju pozitivnih odnosa s vršnjacima na društvenim mrežama ili drugim mrežnim grupama usmjerenima na specifične interese (npr. glazbu, sport, umjetnost). Međutim, postoji rizik da će takve *online* interakcije djelovati kao zamjena za tradicionalne odnose i dugoročno uzrokovati više problema.

Iako je u prethodnom poglavlju predstavljena kao rizik, velika potreba djece s EBD-om da potraže pomoć, podršku i informacije na internetu također je i velika prednost. Budući da je na internetu moguće anonimno pretraživati informacije, a ponekad i dobiti stručnu i poluprofesionalnu pomoć, on može biti vrijedan alat za dobivanje podrške koja se (u nekim slučajevima) inače ne bi mogla dobiti. To je djelomično potkrijepljeno istraživanjima (Prescott, Hanley, i Ujhelyi, 2017)

koja također ukazuju da je potrebno mlade ljude pripremiti da budu kritični i oprezni kada dobivaju emocionalnu podršku ili podršku u obliku informacija.

Djeca s EBD-om također mogu steći bolje obrazovanje ako njihovi roditelji imaju podršku putem *online* grupa. Takve grupe (slične tradicionalnim grupama licem u lice) mogu biti izvrstan izvor vrijednih informacija i emocionalne podrške i u kriznim situacijama (DeHoff i sur., 2016). No, treba imati na umu da se u takvim grupama mogu dijeliti nepouzdana ili čak potencijalno štetni savjeti (Mertan i sur., 2021). Čini se da su slične aktivnosti općenito korisne stručnjacima koji rade s djecom s posebnim obrazovnim potrebama (Billingsley, Israel, i Smith, 2011).

Sažetak glavnih mogućnosti

- uključenost u obrazovanje kroz natjecanje sa samim sobom
- tzv. ozbiljne igre zanimljivo su sredstvo za razvoj društvenih i emocionalnih vještina
- uspostavljanje pozitivnih odnosa s vršnjacima na temelju specifičnih interesa
- anonimno pretraživanje informacija i dobivanje stručne i poluprofesionalne pomoći
- izvor vrijednih informacija i emocionalne podrške za roditelje

4 Preporuke

Veliki broj znanstvenika definira opće ciljeve za podršku mladima s EBD-om (Didion, Toste i Wehby, 2014; Mooij i Smeets, 2009) koji se mogu ukratko sažeti. To su:

- **prilagođavanje nastave u učionici kako bi odgovarala sposobnostima djece i mladih s EBD-om** (to treba učiniti na temelju početne procjene tih sposobnosti)
- **poticanje uključenosti** (npr. kroz kreativne digitalne aktivnosti vezane uz interese djece)
- **poticanje osjećaja odgovornosti i samoregulacije kod djece i mladih s EBD-om** (npr. zajedničkim dogovorom o pravilima o *online* sigurnosti)
- **stvaranje poticajnog vršnjačkog okruženja i odnosa učenik – učitelj** (dobar je primjer *online* komunikacija s učiteljem dok dijete npr. piše domaću zadaću ili koristi platforme koje omogućuju *online* vršnjačku suradnju)
- **stalni kontakt s roditeljima/starateljima djece s EBD-om** (npr. putem digitalnog dnevnika kako bi se osigurala razmjena informacija i stvarna suradnja između škole i doma).

Svi ovi ciljevi mogu se postići pravilnom uporabom IKT-a iz obrazovne perspektive te bi takva uporaba IKT-a (a posebno interneta) mogla biti vodeća preporuka.

Na temelju literature mogu se dati sljedeće preporuke za medijsko obrazovanje djece s EBD-om:

- **Dva su glavna rizična ponašanja koja bi trebalo uvrstiti u kurikulum, a to su virtualno zlostavljanje i problematično korištenje internetom.** Obje su prijetnje češće kod djece i mladih s EBD-om te istovremeno mogu imati više psihosocijalnih posljedica. Prilikom provođenja bilo kakvih preventivnih mjera ne treba se usredotočiti samo na ove dvije pojave, već i na njihove parnjake, tj. društvene i pozitivne *online* kontakte (suprotne virtualnom zlostavljanju) i pozitivno korištenje internetom (suprotno problematičnom korištenju internetom). Također je važno holistički pristupiti navedenim problemima. Na primjer, važno je baviti se virtualnim nasiljem u kontekstu cjelokupnog položaja mlade osobe među vršnjacima (npr. uključenost u tradicionalno zlostavljanje). Ako se bavimo samo s virtualnim odnosima među vršnjacima, to previše pojednostavljuje problem i umanjuje učinkovitu podršku.

- Djeca i mladi s EBD-om mogu potražiti pomoć na internetu za psihosocijalne probleme s kojima se susreću. **Glavni naglasak treba staviti na sposobnost pronalaženja vjerodostojnih izvora i prepoznavanja onih izvora i informacija koje mogu biti štetne kada se primijene u praksi.** Na internetu postoji mnogo stranica sa zdravstvenim informacijama ili grupa za podršku na kojima su informacije koje nisu točne. S obrazovne perspektive, djelatnici u obrazovanju trebali bi članovima školske zajednice podijeliti adrese internetskih stranica na kojima mogu pronaći vjerodostojne sadržaje te dati adrese izravno onima kojima je to potrebno. Osim toga, postoje nastavne aktivnosti o informacijskoj pismenosti koje mogu biti korisne. Međutim, najvažnije je djeci i mladima pružiti sadržaje koji su utemeljeni na stvarnom životu i na stvarnim problemima djece i mladih s EBD-om kako bi ih se potaknulo na sudjelovanje. Dobro osmišljene aktivnosti koje potiču medijsku pismenost trebale bi se usmjeriti protiv lažnih vijesti i dezinformacija. Preporučuje se da se u nastavnim materijalima za ovu skupinu djece i mladih usredotoči na primjere

sadržaja koji mogu biti posebno štetni kada nisu vjerodostojni (npr. sadržaji povezani s problemima mentalnog zdravlja koji mogu sadržavati informacije koje su opasne ako se primijene). Također se preporučuje poticati naviku da se vjerodostojnost *online* savjeta provjerava i na drugim mjestima (npr. kod učitelja / školskog savjetnika). Uz navedena djelovanja treba djecu i mlade poticati da budu svjesni svog zdravstvenog stanja, što im pomaže da razumiju probleme i da mogu procijeniti koji su *online* i *offline* savjeti o zdravlju kvalitetni, a koji to nisu.

- Budući da je obrazovanje djece s EBD-om izazov, **preporučljivo je osmisлити kvalitetne praktične informacije o pružanju podrške djeci s EBD-om i učiniti ih dostupnima na internetu.** Još je važnije organizirati *online* grupe podrške za roditelje i učitelje (i obje grupe zajedno) gdje bi razmjenjivali primjere dobre prakse i pružali si podršku. Takve grupe mogu se organizirati na nacionalnoj, regionalnoj i školskoj razini.

Poticanje uključenosti kroz kreativne digitalne aktivnosti

Obavezno je korištenje vizualnim digitalnim alatima jer se s djecom može postići dogovor – primjerice, kada dijete ne želi pisati, može se postići dogovor da prvo odradi vježbe uz pomoć raznih digitalnih alata ili u aplikaciji, a zatim napiše neke riječi ili rečenice na papiru. Ili drugi primjer: dijete ne želi čitati, ali veoma voli igrati igre s riječima u raznim interaktivnim aplikacijama poput Scratcha, CoSpacesa ili Interlanda.

Ilona Jucienė – Škola Gerosios Vilties u Vilniusu

Važnost suradnje škole i kuće u izgradnji vještina digitalnog građanstva

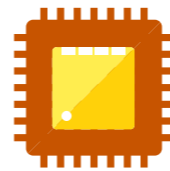
Poučavanje djece s ovim potrebama da budu sigurni na internetu zahtijeva mnogo razgovora u školi, kod kuće i opetovano ponavljanje informacija na različite načine i u različitim situacijama.

Živilė Aleksienė – Škola za djecu s posebnim potrebama Atgajos u Vilniusu

5 Novi problemi – novi trendovi

Uvelike se raspravlja o korištenju umjetnom inteligencijom (AI) u obrazovnim aktivnostima. Čini se da bi ona mogla biti veoma korisna u obrazovanju osoba s posebnim potrebama (Hopcan i sur., 2022). Prednosti obuhvaćaju obrazovanje koje je posebno prilagođeno pojedincu, dobivanje povratnih informacija, jednostavnu pripremu individualiziranih materijala za učenje i aktivno sudjelovanje učenika. Iako su te prednosti prisutne u svim obrazovnim kontekstima, one mogu biti posebno izražene kod djece s EBD-om kojima je u većoj mjeri potreban individualizirani pristup. No, ovdje je potrebno tome mudro pristupiti s obrazovne, a ne tehnološke strane. U praksi nije važnije što tehnologija može učiniti nego kako je njezina uporaba prilagođena potrebama djece s EBD-om.

U praksi nije važnije što tehnologija može učiniti nego kako je njezina uporaba prilagođena potrebama djece s EBD-om.

6 Pouke iz izvanrednoj obrazovanja na daljinu

Ne postoje sustavni dokazi dobiveni na temelju velikog broja podataka o tome kako je nastava na daljinu radi pandemije bolesti COVID-19 bila usredotočena na djecu s EBD-om. Unatoč tome, postoje neke konkretnije pouke izvučene iz ovog razdoblja koje mogu biti korisne za korištenje IKT-om u pružanju podrške djeci s EBD-om. Na primjer, poljsko istraživanje (Pyżalski i Walter, 2022) pokazalo je da *online* komunikacija (kada djeca ne moraju uključiti kameru) može biti vrlo poticajna za osobe s internaliziranim problemima i može ih motivirati da budu aktivni u verbalnom razgovoru. To nam iskustvo poručuje da nastavnici mogu upotrebljavati *online* komunikaciju kao alternativno ili paralelno sredstvo za uspostavljanje ili održavanje dobrog kontakta s učenicima s EBD-om, npr. kada pružaju podršku jedan na jedan tijekom izrade domaće zadaće ili kada daju savjete o odnosima s vršnjacima.

Online komunikacija (kada djeca ne moraju uključiti kameru) može biti vrlo poticajna za osobe s internaliziranim problemima i može ih motivirati da budu aktivni u verbalnom razgovoru.

7 Dodatna literatura

Važno je uputiti na nekoliko visokokvalitetnih izvora o intervencijama protiv virtualnog nasilja. Vrijedi posjetiti internet-sku stranicu <https://cyberbullying.org/> koja nudi mnoštvo korisnih materijala na engleskom jeziku. Tamo možete pronaći najnovije podatke istraživanja, edukativne materijale za mlade, kao i praktične vodiče o suzbijanju internetskog zlostavljanja u školama. Većina je smjernica univerzalna i može se primijeniti kao podrška djeci s EBD-om.

Literatura

- Achenbach, T. M. (1978). *The child behavior profile: An empirically based system for assessing children's behavioral problems and competencies*. *International Journal of Mental Health*, 7(3-4), 24-42.
- Ackard, D. M., Neumark-Sztainer, D. (2001). *Health care information sources for adolescents: Age and gender differences on use, concerns, and needs*. *Journal of Adolescent Health*, 29, 170 - 176.
- Billingsley, B., Israel, M., Smith, S. (2011). *Supporting new special education teachers: How online resources and Web 2.0 technologies can help*. *Teaching Exceptional Children*, 43(5), 20-29.
- Boniell-Nissim, M., Sasson, H. (2018). *Bullying victimization and poor relationships with parents as risk factors of problematic internet use in adolescence*. *Computers in Human Behavior*, 88, 176-183.
- Brigham, F. J., McKenna, J. W., Claude, C. M., Brigham, M. M. (2021). *Assessment of EBD*. In *Traditional and Innovative Assessment Techniques for Students with Disabilities*. Emerald Publishing Limited.
- Calvo-Morata, A., Alonso-Fernández, C., Freire, M., Martínez-Ortiz, I., Fernández-Manjón, B. (2020). *Serious games to prevent and detect bullying and cyberbullying: A systematic serious games and literature review*. *Computers & Education*, 157, 103958.
- Camacho, A., Runions, K., Ortega-Ruiz, R., Romera, E. M. (2022). *Bullying and cyberbullying perpetration and victimization: prospective within-person associations*. *Journal of youth and adolescence*, 1-13.
- DeHoff, B. A., Staten, L. K., Rodgers, R. C., Denne, S. C. (2016). *The role of online social support in supporting and educating parents of young children with special health care needs in the United States: a scoping review*. *Journal of medical Internet research*, 18(12), e333.
- Didion, L. A., Toste, J. R., Wehby, J. H. (2020). *Response cards to increase engagement and active participation of middle school students with EBD*. *Remedial and Special Education*, 41(2), 111-123.
- Martin-Storey, A., Benner, A. (2019). *Externalizing behaviors exacerbate the link between discrimination and adolescent health risk behaviors*. *Journal of youth and adolescence*, 48(9), 1724-1735.
- Grohol, J. M., Slimowicz, J., Granda, R. (2014). *The quality of mental health information commonly searched for on the Internet*. *Cyberpsychology, Behavior, and Social Networking*, 17(4), 216-221.
- Hopcan, S., Polat, E., Ozturk, M. E., Ozturk, L. (2022). *Artificial intelligence in special education: a systematic review*. *Interactive Learning Environments*, 1-19.

- Idris, I. B., Barlow, J., Dolan, A. (2019). *A longitudinal study of emotional and behavioral problems among Malaysian school children*. *Annals of global health*, 85(1).
- Kauffman, J. M. (2015). *The 'B' in EBD is not just for bullying*. *Journal of Research in Special Educational Needs*, 15(3), 167-175.
- Kauffman, J. M., Landrum, T. J. (2009) *Politics, civil rights, and disproportional identification of students with emotional and behavioral disorders*. *Exceptionality*, 17, pp. 177-88. doi: 10.1080/09362830903231903.
- Kauffman, J. M., Landrum, T. J. (2013) *Characteristics of Emotional and Behavioral Disorders of Children and Youth*. (10th edn). Upper Saddle River, NJ: Merrill Prentice-Hall.
- Mascheroni, G., Cino, D., Mikuška, J., Smahel, D. (2022). *Explaining inequalities in vulnerable children's digital skills: The effect of individual and social discrimination*. *New Media & Society*, 24(2), 437-457. <https://doi.org/10.1177/14614448211063184>
- Mertan, E., Croucher, L., Shafran, R., Bennett, S. D. (2021). *An investigation of the information provided to the parents of young people with mental health needs on an internet forum*. *Internet Interventions*, 23, 100353.
- Mooij, T., Smeets, E. (2009). *Towards systemic support of pupils with emotional and behavioural disorders*. *International Journal of Inclusive Education*, 13(6), 597-616.
- Mulcahy C. A., Krezmien M., Maccini, P. (2014). *Teaching mathematics to secondary students with emotional and behavioral disorders: Challenges and practical suggestions for teachers*. *Preventing School Failure: Alternative Education for Children and Youth*, 58, 69-79.
- Olweus, D., Limber, S. P. (2018). *Some problems with cyberbullying research*. *Current opinion in psychology*, 19, 139-143.
- Pereira, L. C., Lavoie, J. (2018). *Friends, foes, and self-defence: students with EBD navigating social conflicts and bullying*. *Emotional and behavioural difficulties*, 23(1), 15-27.
- Poulou, M. S. (2015). *Emotional and behavioural difficulties in pre-school*. *Journal of Child and Family Studies*, 24, 225-236.
- Prescott, J., Hanley, T., Ujhelyi, K. (2017). *Peer communication in online mental health forums for young people: directional and nondirectional support*. *JMIR mental health*, 4(3), e6921.
- Pyżalski, J., Walter, N. (2022). *Mental Health and Well-being During Covid-19 Forced Distance Learning Period: Good and Bad News from Polish Studies*. In *The Unequal Costs of Covid-19 on Well-being in Europe* (pp. 115-131). Cham: Springer International Publishing.
- Restrepo, A., Scheininger, T., Clucas, J. et al. (2020). *Problematic internet use in children and adolescents: associations with psychiatric disorders and impairment*. *BMC Psychiatry* 20, 252 <https://doi.org/10.1186/s12888-020-02640-x>
- Schultze-Krumbholz, A., Jäkel, A., Schultze, M., Scheithauer, H. (2012). *Emotional and behavioural problems in the context of cyberbullying: A longitudinal study among German adolescents*. *Emotional and behavioural difficulties*, 17(3-4), 329-345.
- Spada, M. M. (2014). *An overview of problematic Internet use*. *Addictive behaviors*, 39(1), 3-6.
- Suzuki, L. K., Calzo, J. P. (2004). *The search for peer advice in cyberspace: An examination of online teen bulletin boards about health and sexuality*. *Journal of applied developmental psychology*, 25(6), 685-698.
- Van Dijk, J. (2020). *The digital divide*. John Wiley & Sons.
- Williams, P., Jamali, H. R., Nicholas, D. (2006, July). *Using ICT with people with special education needs: what the literature tells us*. In *Aslib Proceedings*. Emerald Group Publishing.
- Zhang, D., Livingstone, S. (2019). *Inequalities in how parents support their children's development with digital technologies*. United Kingdom: LSE Department of Media and Communications.